

ROMAN SHANDRA
Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki

Nowe badania nad działalnością sądów kopnych (kupnych) w XIV–XVIII w. (*Marjan Bedrij, Kopni sudy na ukrajnskich zemlach u 14–18 st. Istorykoprawowe doslidzennia, Halyc'kyj drukar, Lviv 2014, 264 s.*)

Abstract

New Research on “Kopa” Court in 14th–18th Century (*Marjan Bedrij, Kopni sudy
na ukrajnskich zemlach u 14–18 st. Istorykoprawowe doslidzennia, Halyc'kyj
drukar, Lviv 2014, 264 s.*)

Marjan Bedrij's monograph was devoted to shock “kopa” courts, which were non-professional local bodies that were empowered to settle disputes arising in rural communities in Ukraine in the 14th–18th centuries. The research concerned the origin and development of “kopa” courts as well as their activities in the aforementioned period. Bedrij analysed the process of the transformation of “werwa” courts into “kopa” courts (14th century). The legal status of “kopa” courts within the territories of the Grand Duchy of Lithuania and the Kingdom of Poland was also thoroughly analysed. What is more, Bedrij presented the status and jurisdiction of those courts under the regime of Cossack Hetmanate. Court procedure was taken into consideration as well.

Key words: Ukraine, Ruthenia, shock (“kopa”) court, “kopa” judiciary, rural community, court procedure, Grand Duchy of Lithuania, Kingdom of Poland, Polish-Lithuanian Commonwealth, Cossack Hetmanate.

Słowa kluczowe: ziemie ukraińskie, sądy kopne, sądownictwo kopne, Wielkie Księstwo Litewskie, Królestwo Polskie, Rzeczpospolita Obojga Narodów, Hetmanat.

Historia ukraińskiego sądownictwa zawsze była w kręgu naukowego zainteresowania ukraińskich historyków prawa. Często przedmiotem badania były państwowe instytucje sądowe, sądy prawa magdeburskiego, magistrackie sądy itd. Uważam jednak, że dotychczas sądom ukraińskiego prawa zwyczajowego poświęcono zbyt mało uwagi. Z tego powodu bardzo interesująca jest monografia młodego lwowskiego uczonego Marjana

Bedrija *Sądy kopne na ukraińskich ziemiach w XIV–XVIII w. Studium historycznoprawne*, wydana we Lwowie na początku 2014 r. przez wydawnictwo Halyc'kyj drukar¹.

Książka wyczerpująco naświetla zagadnienia organizacji i działalności sądów kopnych na ziemiach ukraińskich od XIV do XVIII w. Monografia składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, wniosków, glosariusza historycznoprawnego, dodatków, spisu wykorzystanych źródeł oraz bibliografii.

W pierwszym rozdziale monografii (*Historiograficzne, źródłoznawcze i metodologiczne aspekty badań*) Marjan Bedrij charakteryzuje stan badań oraz ich podstawę źródłową. Analizując poziom badań, Autor wyodrębnia cztery główne etapy. Pierwszy etap (1857–1918) wiąże z działalnością naukową wybitnych uczonych, takich jak Mykoła Iwaniszew, Fedir Leontowycz, Ołeksandra Jefymenko, zatrudnionych na uniwersytetach w ukraińskich guberniach Imperium Rosyjskiego. Etap drugi (1918–1930), jego zdaniem, zaczął się dzięki aktywnej pracy naukowej Mykoły Wasylenka, Onykija Małynowskoho, Irynarcha Czerkaskoho, Franciszka Gawrońskiego, Władysława Namysłowskiego. Trzeci etap (lata 60.–80. XX w.) przebiegał w warunkach silnego zideologizowania nauk historycznoprawnych. W okresie tym nie podejmowano osobnych studiów poświęconych sądowi kopnemu. Pewne aspekty tego problemu były jednak rozpatrywane w pracach poświęconych innym zagadnieniom, w szczególności tematyka sądów kopnych podejmowana była w badaniach Jarosława Padocha, Wołodymyra Kulczyckoho, Borysa Tyszczyka. Etap czwarty (1991 r. – pocz. XXI w.) zaczął się po zdobyciu przez Ukrainę niepodległości, co spowodowało nasilenie badań nad dawnym prawem. Do współczesnych badaczy prawa kopnego i sądów Autor zalicza m.in. Andija Hurbyka, Wasyla Inkina, Jurija Hoszka, Ihora Bojka, Pawła Hurala².

W rozdziale drugim pt. *Sąd kopny jako instytut ukraińskiego prawa zwyczajowego* Marjan Bedrij omawia: znaczenie i stosowanie terminu „kopa” w średniowiecznej terminologii prawniczej ziem ukraińskich (podrozdział 2.1, s. 35–43), podstawowe cechy sądu kopnego (podrozdział 2.2, s. 43–54), źródła prawnego regulowania działalności sądów kopnych (podrozdział 2.3, s. 54–66), miejsce instytutu sądu kopnego w systemie prawa zwyczajowego (podrozdział 2.4, s. 67–75). Żeby uniknąć nieporozumienia terminologicznego, uczony omawia najczęściej używane znaczenia terminu „kopa”. Autor dostrzega, że termin ten był wieloznaczny i mógł oznaczać: nagromadzenie czegokolwiek, zgromadzenie snopów pszenicy, żyta, siana itd., jednostkę liczby przedmiotów (60 sztuk) albo pieniędzy (60 groszy), wspólnotę terytorialną i organ samorządu miejscowego; organ sądowy (sąd kopny), stadia postępowania, a także poprzedzającą właściwe postępowanie sądowe czynność śledczą³.

Rozpatrując naturę prawną sądu kopnego, Marjan Bedrij wyodrębnia i omawia jego najważniejsze cechy prawne, takie jak: charakter zwyczajowy, związek organiczny ze wspólnotą terytorialną, kumulacja kompetencji śledczych, sądowych i wykonawczych, znaczący wpływ wspólnoty na jego działanie; jurysdykcja wiejska, charakter sąsiedzko-terytorialny, związek prawny z władzą państwową, charakter narodowy, chrześcijań-

¹ M. Bedrij, *Kopni sudy na ukrajinskich zemlach u 14–18 st. Istorykoprawowe doslidzennia*, Halyc'kyj drukar, Lviv 2014, 264 s.

² *Ibidem*, s. 9–21.

³ *Ibidem*, s. 35–43.

stwo jako światopoglądowa osnowa funkcjonowania, charakter pojedynczy. Na gruncie wskazanych cech prawnych Autor sformułował definicje sądu kopnego:

Sąd kopny – to wspólnotowy jurysdykcyjny organ sąsiedzkiego współdziałania terytorialnych wspólnot wiejskich, który przeprowadzał postępowanie w sprawach cywilnych i kryminalnych, poprzedzające je śledztwo, pojednanie osoby winnej i pokrzywdzonej, wykonywał swoje orzeczenia, działał na ziemiach ukraińskich i białoruskich w XIV–XVIII w.; kierował się normami prawa zwyczajowego, opartego na lokalnych i religijnych cechach społeczności tych ziem, a także usankcjonowanego przez organy władzy państwowej Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Wojska Zaporoskiego [przeł. R. S.]⁴.

Rozdział trzeci, *Geneza i ewolucja kopnych sądów w ukraińskich ziemiach*, zawiera następujące zagadnienia: społeczno-polityczne i prawne warunki i osobliwości powstania sądów kopnych na ziemiach ukraińskich (podrozdział 3.1, s. 76–99), kompetencja i działalność sądów kopnych w XIV–XVI w. (podrozdział 3.2, s. 99–143), upadek sądów kopnych na ukraińskich ziemiach w XVIII w., a także ich wpływ na rozwój wiejskiego sądownictwa w XIX w. (podrozdział 3.3, s. 143–154). Marjan Bedrij uważa, że powstanie sądów kopnych rozpoczęło się w XIV w. jako skutek wprowadzanych przez władzę państwową zmian ustroju administracyjno-terytorialnego⁵.

W rozdziale czwartym pt. *Sądownictwo kopne na Ukrainie i osobliwości jego postępowania* Marjan Bedrij naświetlił takie zagadnienia, jak: zasady sądownictwa kopnego (s. 156), wszczęcie postępowania sądowego (s. 156–158), porządek śledztwa poprzedzającego postępowanie w sądach kopnych (podrozdział 4.1, s. 158–171), rozpoznawanie spraw cywilnych i kryminalnych (podrozdział 4.2, s. 171–188), dowody i proces dowodowy (podrozdział 4.3, s. 188–198), orzeczenia (podrozdział 4.4, s. 198–210). Autor wskazał następujące zasady sądownictwa kopnego: przekaz ustny, bezpośredniość, dyspozycyjność stron, jednolitość postępowania w cywilnych i kryminalnych sprawach, umiarkowany formalizm, otwartość postępowania, kontrykcyjność i równoprawność stron⁶. Uczony zwraca uwagę na to, że sąd kopny był jednocześnie organem śledczym, sądowym i wykonawczym. Sądownictwo kopne w sprawach kryminalnych zaczynało się od stadium zwanym „gorącą kopą”, która polegała na przeprowadzaniu śledztwa poprzedzającego właściwe postępowanie. Obecność tego stadium odróżniała sądownictwo kryminalne od cywilnego. Czynności śledcze wykonywała specjalna grupa w liczbie do 15 osób wybieranych z członków wspólnoty terytorialnej⁷. Po zakończeniu śledztwa zaczynało się następne stadium – „wielka kopa”. Do zespołu sądu kopnego wybierano mieszkających w okręgu sądowym właścicieli domów, którzy byli obeznani z prawem zwyczajowym i cieszyli się zaufaniem wspólnoty. W zależności od wagi sprawy liczba sędziów wynosiła od 10 do 12 osób. W celu zapewnienia obiektywności orzeczenia z sąsiednich wsi zapraszano do zespołu jedną lub dwie osoby (zwane „obcymi”)⁸. Ostatnim

⁴ *Ibidem*, s. 43–44.

⁵ *Ibidem*, s. 91–92.

⁶ *Ibidem*, s. 156.

⁷ *Ibidem*, s. 158.

⁸ *Ibidem*, s. 171, 173, 174.

stadium sądownictwa kopnego była „kopa zawita”⁹. W niej to podejmowano i wykonywano orzeczenia¹⁰.

Na ocenę pozytywną zasługuje także glosariusz terminów prawnohistorycznych, umieszczony po wnioskach końcowych. Autor podaje w porządku alfabetycznym definicje podstawowych pojęć, wymienianych w monografii¹¹. Taki glosariusz jest bardzo wygodny i ułatwia czytelnikowi wnikliwą lekturę książki.

Za glosariuszem znajdują się trzy dodatki w formie tablic, które pomagają wyjaśnić miejsce wspólnotowych sądów w systemie średniowiecznych państw: dodatek A: *Sąd werwny w systemie sądowym Rusi Kijowskiej (X–XI w.)*; dodatek B: *Sąd kopny na ziemiach ukraińskich w obrębie Wielkiego Księstwa Litewskiego (1566–1569)*; dodatek W¹²: *Sąd kopny w systemie sądowym Ukraińskiego Państwa Kozackiego (1649–1654)*¹³.

Na koniec warto zwrócić uwagę na spis wykorzystanych źródeł i opracowań. Autor podzielił go na trzy części: akty normatywne i zbiory dokumentów (27), źródła archiwalne (62), opracowania (214)¹⁴. W osobnym spisie badacz wyodrębnił teksty naukowe swego autorstwa (67)¹⁵.

Bez wątpienia mogę stwierdzić, że dr Marjan Bedrij przeprowadził wnikliwą i szczegółową analizę literatury naukowej i źródeł rękopiśmiennych, a sama monografia w pełni naświetla problematykę sądów kopnych i tym samym stanowi istotny wkład w studia nad historią prawa ukraińskiego.

---

⁹ Jak wskazuje autor (s. 198), termin „kopa zawita” pochodzi od staroukraińskiego słowa „zawić”, co znaczy „skończyć coś robić”.

¹⁰ M. Bedrij, *Kopni sudy...*, s. 209, 210.

¹¹ *Ibidem*, s. 217–225.

¹² W – trzecia litera alfabetu ukraińskiego.

¹³ M. Bedrij, *Kopni sudy...*, s. 228–230.

¹⁴ *Ibidem*, s. 231–254.

¹⁵ *Ibidem*, s. 255–261.